

This e-book was digitized from an original copy by the West African Research Association for the African Language Materials Archive (ALMA) project. Original funding for this project was provided by [UNESCO](#) and the [Council of American Overseas Research Centers \(CAORC\)](#) in cooperation with the [West African Research Association](#) and [Columbia University](#).

Please see the following web sites for more information about the ALMA project, contributing authors, and more titles in the series.

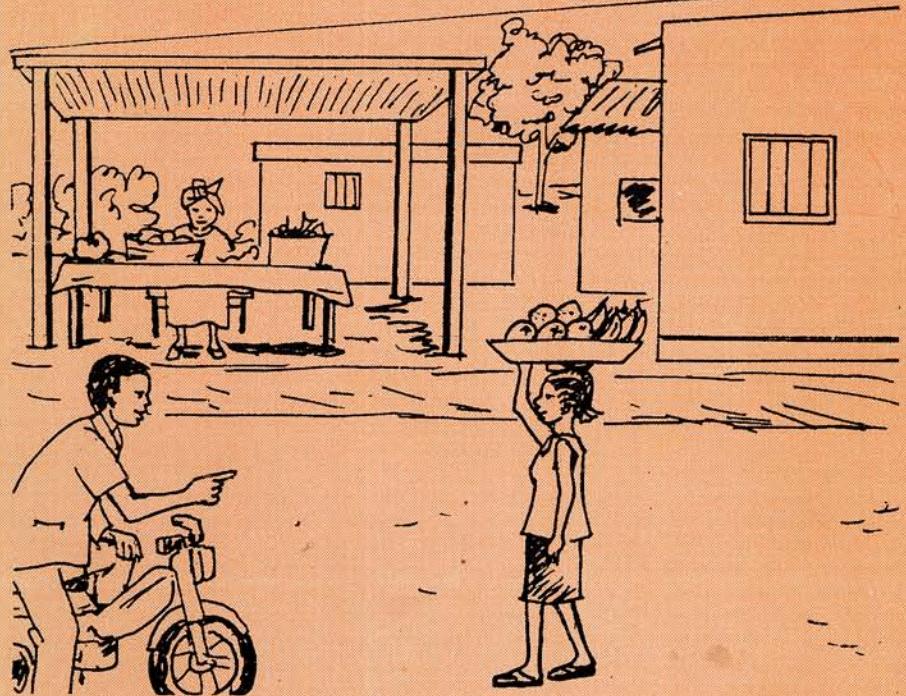
- Digital Library for International Research catalog: <http://catalog.crl.edu/search~S16>
- African Language Materials Archive (ALMA): <http://www.dlir.org/e-books.html>
- African language materials including interviews in video and PDF versions, documentary video, translation work, and bibliographies can be viewed at <http://alma.matrix.msu.edu>.

Lissa JALLO

UNESCO
BREDA

NDEERA

NDEERA

lisa JALLO

Alluwal ko'e jannde

Koole calluga	3
Wuro calluga.....	14
Miisirde	21
Jemma hoggooji	24
Luumo calluga	28
Daande jeedi	32
Kawital miisirde.....	42

Koole calluga

Dontooje mboyii faa duroobe puudaaama findineede heba oora mannyo. Nokku alla fu yo nibbin. Lobbo walaa gite lobbe, walaa torsu lobbu, so ummaaki du duroowom ummataako.

Ley koole de fu, lobbo buri neewude. Kam tan hibbini duubi capan tati e joy. Duum saabi de o wadaa mawdo koole calluga.

Hakkunde koole calluga e wuro calluga wadii kilooje tati.

Duroowo lobbo wi'ataakenaa wuulayel. Ko foti duubi nay o adiranoo durngol wuro lobbo. Wuulayel habataake. Umminde o subaka cecco ni tiidi.

De lobbo finunoo fu, juuli de findini deekum juula. Ndeen noon o yewnii, o noddi wuulayel :

- a finii naa wulayel ? Umma koo wakkati mannyo warii.

Lobbo yo heensi de yewnii noddi wuulayel. Na o anndi fe, ko duroowo makko noddango findintaa dum.

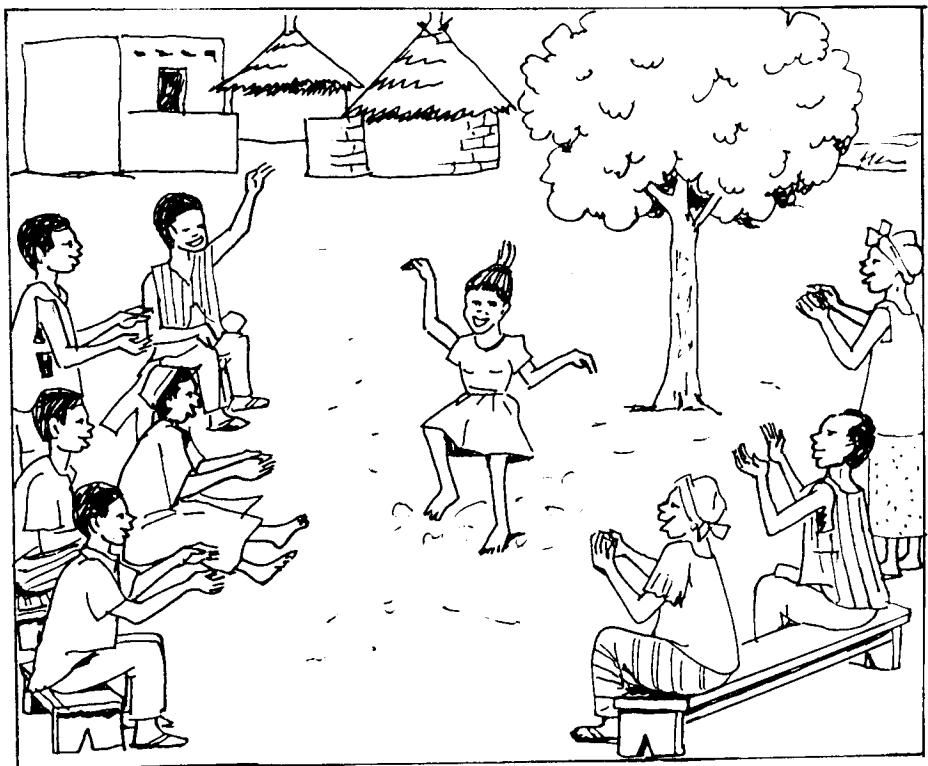
Nde Lobbo findinnoo wuulayel fu, be mballondiri be mbuytini na'i mabbe e hoggo, be cenndi gorli di mbaawa rewde mannyo.

Naange fuddunoo yebaade ni welloore noddi jeedi.

Dey Lobbo noddirtee welloore. Inndem lamndu yo haawa. Rewbe noddira o welloore, worbe noddira o haawa.

Haawa yo debbo kuloowo Alla. Mawnitaaki, anndii no foti, wanyanaa ganyom sakko gidom. Ko na'i njaawi wartude mannyo tawan o wuuwii dammbugal makko, o

wuuwii dammbugal wuulayel e dammbugal jeedi fu. Ko o leebi gollude e ko heewi e golle de goriko leebi gollude fu, yo kanko gollata. yeru ma'ko e yidude golle walaa so wanaa jeedi.

Jeedi yo minyoo lobbo. Worbe dido e debbo woni hakkunde mabbe.

Fadde jeedi e no'taade haawa, haawa yeeyii nodditii gadi.

- jeedi, a nanay ko noddu-mi-ma dum na a muuyay warude ?

- mi nanii faa na mi wara. Joonoon kanaa mi rewa hoggo gorli do, mi ndaara yayte gorli di piilaaki.

Hoggo gorli Lobbo wonaanaa gorgal hoggo. Gorli makko d'uudaa mboodaa. Kol njiwdaa fu wa'aanaa baa nyannde rimanoo wayri musinde. Mo anndaa milloo koo birde mbonni gorli di. Anndudo le na anndi : e bada haawa worcaaki beengem sakko kam wu'cotoo dum. Ko saabi de gorli di pooyi na woodi : lobbo tufataa na'im ; illa caara du naatunoo koole Calluga, dum wuurtakki tahlen.

Nde jeedi naatu ley hoggo gorli fu, fiilti piilinoodi, habbiti cecci heba boy mbuytoo boy pijinoo. Nde o wuurtinoo hoggo gorli ngo, o ummanii suudu haawa.

Alla tan anndi yayte suudu haawa na buri fitaaru. looci mayru fu buray jeegom. Sekko wooto waawi huulni ndu. Nyantaare le walaa. Haako jaarummbereeje ndu hippiraa : dum wonnoo ndu walaa yooboonde. Jeedi doomunoo suudu haawa fu, tawi sukaabe na ngada lelel lelel. Doon jeedi heensi yami ko be ngadata.:

- dumé ngadoton hey ?
- lelel lelel min ngadata. Mo walaa hoore wuurnde wadataaa lelel lelel ;
- koolaado, wađu lelel lelel ha mi ndaara ;
- heda ndelle ;
- na mi hedii ;
- lelel lelel.

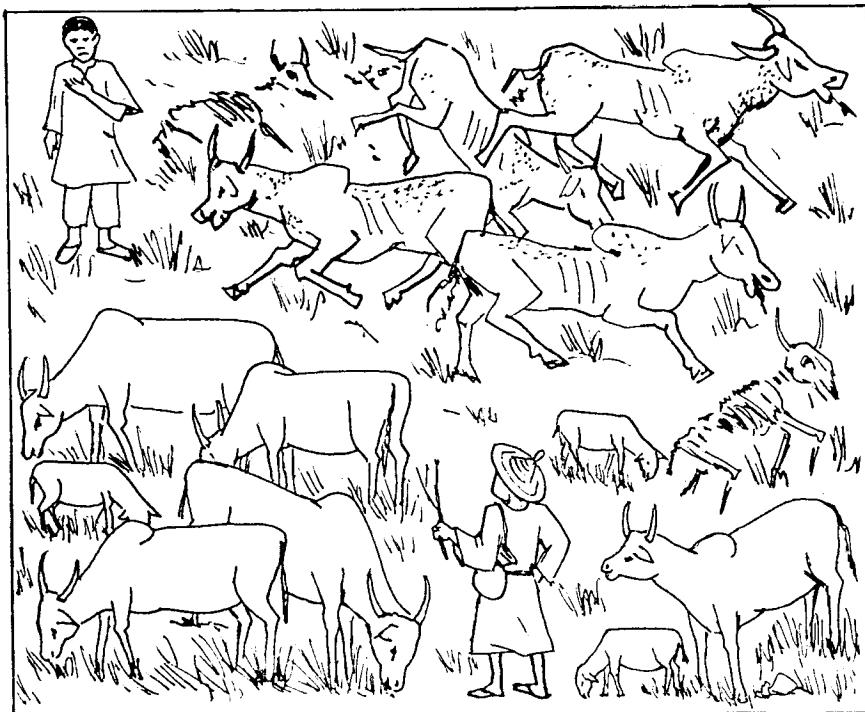
ko doggata

doggudu yaadu foondu

biren njaren ko roondi

kokken diina wooba

diina na fiya kumbooru
kumbooru mawno jeeba
jeeba na juuti daande
Ngeelooba na jennga ladde

Koykoy mum poroy moroy" :

- wallaahi hooremaa na wuuri koolaado

Koolaado yo bii lobbo. Kanko tan won mo jabay
heddaade wuro calluga, alla e o takki inniiko haawa

hunnde. O suka mo duubi tati dey mawdo buraa o hakkillo.

Ley do jeedi darii na hettinanii sukaabe do, haawa noddi. Haawa, duum bonni dum. Nde fuddi noddude fu, anndaa daragol. Wobbe mbi'i koo yo dum nyawu : wobbe du mbi'i koo baabiraabe makko du noon nga'i. Wobbe faa hannde mbi'i koo ley duubi cakitiidi di, o fuddi dum. Nde goriiko waawunoo tufude kemjeetati nagge nde, baka makko walaano e noddaali di kantataako.

Ngoonga ni joon kay, na'i di duudaa.

Di fu, di buray capannay. Duudube haala mbi'ii koo reentaaki di njaasan noon saboo nagge eemiinge fu, maa rimii ngaari, maa rimii biddo bando. Baa neebtan seeda ni jeedi yoppi sukaabe be, dey ummanii suudu haawa. Illa o joodaaki dey o fuddi haala :

- yo noy de a noddirakam ni, naa a haaja modude kam ?
- wallahi a mettu. Aan kaa na a jaasi fay wuulayel. Bada neddo noddima de nootidaadum tawee do beerndem helay ;
- ayo woodi, joon kaa sawra de kaalanaa kam ko hewti di noddaali keewdi.

Fadde makko e haalande jeedi, ko o noddani dum fu, gomdi makko puddi njooraade. Noon haawa kay wa'i. Nde Beerndem metti seeda fu, walaa fu ko heddii so wanaa gomdi. Kile kewde o haalanaama koo mawdo lebdaa e bojji de o jabaay. O fennaaki le. Kanko du noon alla tagiri o.

Haawa tawnoo koo bojjim di mbelaa jeedi ni, deyyinii. Ndeen noon, o waawi o wi'i :

- mi wi'aanaa ngaraa ha mi haalane ko lobbo fillanii kam hanki ;
- won ko lobbo fillaniima hanki yaa ? Na mi anndika ka filla kaan walaa baasi gada o haalanaykam.

Ko lobbo miilotoo wadude fu, na hollu jeedi ; so wanaa nde tawaa jeedi dillaanaa jannde maa nde tawaa yo bone sottugol ngaari. Jeedi ni wi'i, nde tawaa gawri hanti, maa nde tawaa na'i tufetee fu, taa lobbo tewta haalande mo ko wadata. Yeegum tawee dow nafaala wuro mabbe. Joole ley duubi didi cakitiidi di, ngaari tawaa na nanngi hakkillo jeedi sanne. Pusiyadi o haalaniino Lobbo ta sotta ngaari ndiin so wanaa kanko wi'i dum.

Ngaari ndi yo aamardi ; ndunngu e keedu du yo fotanndi : ndi fooyataa. Duubi mayri yo nay de mo haalanaaka annditataa. Aamaran na buri fay ngaari ndi duubi jeegom. Baa nebtan seeda, ni haawa jaabi :

- so ngoonga won ko lobbo haalani kam hanki, ko nanngay hakkillo-am. Duum saabi de mbi'um, ngaraa heba kokkondiren. hakkillooji ;
- na mi hedii ndelle.

Nde jeedi jaabinoo wi'i na hedii fu, bii beernde Haawa fidji, Haawa na :

- ko wadi balde tati hannde, lobbo, nde weeti Alla fu, wi'ataa kam naa, koo suka debbo hokkoraa wuro kaawiraabem. Suka oon du, yoni dewleede. Duum saabi, na o haaja ceede o soodira gineeji dewgal ngaal.

Fadde haawa e yottinde haalam fu, jeedi tayyitii dum :

- mi miili aan wi'unoo Lobbo tewta deekiyo beeda ya.

Ngoonga, Haawa dabbunoo, gorum tewta debbo didabo. Noon na hegitinoo du, saboo kanko tan unanta hoggoobe goriiko : duum won Lobbo, jeedi, wuulayel e biiko debbo. Kanko du, faa hannde,rottanta koole tati dakkide hoggo Lobbo ngo ; duum na faaminii sabo koole tati deen fu, yo Lobbo halfinaa ; de tati du fu, wortalbe tan de ngondi.

So ngoonga ni, Haawa na tampi e ndefu ngu. Nde yoonde tobi fu, o walaa do o resa ledde makko.ndewrude. Kanaa yoonde tappa boy. So yoonde le tappi ledde, de hebinii kaatane ndiyam, ni ndefu hoyataa. Baka duum du, haawa walaa ballo. binngel mum deyel togoosel ngel tan jogii. Ngeelete walaa ko waawi biltude. Ko fulbe mbi'ata duum ni : ngel hadataa naatooji, ngel hadataa mbuytotoodi.

Ley ndefu, gootum tan hoyi haawa : ndiyam. Nde o ummanii ndiyam fu, walaa e tampere. Lettugal suudu ma'ko e gorgal hoggo mabbe fu yo pete. Kadde fu yoonde wayriray jeddiire pete de koortataa. Fay so yo ndiyam kebindam gurbutti kay, Haawa hunngataako.

Ko jeedi miccintini Haawa koo kam, won mbi'unoodo gorum wada rewbe dido o miilaanaa koo Haawa yarataa haala ka yeeso. O miili koo Haawa deyyinto de yoppa o, o naata e golleejima'ko. Haawa le wadaynoon. Jeedi na yottina haalam na o jabboo.

- ngoonga Alla wadi, min bi riisa e jaaye wii pullo gorko o tewta deekiyo beeda e am. Ndaaraakaa walaa fu, no mi warra. Ko nj'iudaa, illa koolaado rimaa, mi yamday. Min tan defanta on dey defana koole kodude on. Mi nyalla mi ndaara bibbe be'i

cecci, e bibbe baali cecci nyannde mi nyalloway luumo fu. Ko njiwda ya, d'um hoyaa fay seeda. Ko njiwdaa du faa hannde, mi nilii wuro kaawiraabe am, mi nilii wuro baabiraabe am, be fu, be kebanay kam suka, be pennaaki. De so anon be ngollanammi be, on kebanay kam suka mballoowo kam e golleeji tiidudi di, wanaa kambe kebanta kam suka.

Nde Haawa haalanno nde, tonim fu yo mbaman, minnyani jeedi yurmeeende. So ngoonga du, bii alsilaami anndudo Haawa waawaa ta yurmoo Haawa.

Jeedi yoppi Haawa haali faa sawti, de sakkii yami :

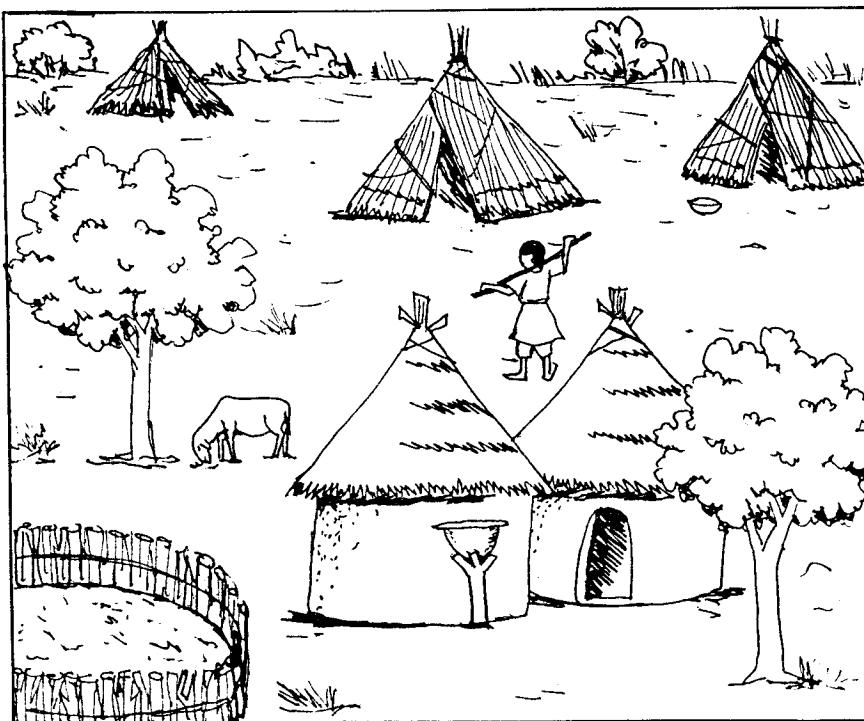
- Haawa, na mi anndi, ko na a tampi, tamperemaa nde du, wanaa hannde fuddi. Joole noy de kedidaa nyalaande hanndeere nde, de a haalana kam ko kaalantaa kam d'um ?
- joondu na woodi ko woni. Wanaa ko o wi'i, o wadan dido d'um, waannikam ; duum kaa na weli kam du. Ko welaa kam noon, yo no o haaja wadude ni ;
- noy o haaja wadude hey ?
- omtu noppi ma faa wooda dey ketinodaa heba mi haalane ;
- na mi hedii ;
- pullo gorko o haajaakanaa mi hokka d'um ga'i am didi, di ndaardammi alla e jooro calluga di sottaa ;
- sottaa ?
- ngoonga ! o haajaakanaa mi hokka o, terkaal e nooral o sotta, o hebinoroo dewgal debbo mo o haaja ba ngugol o ;

- gada aan wii o tewta deekiyo didabo, aan anndata no o wadi de o hebi bawde. Ndaaraakaa, o walaa ngaari buurtundi heba o sotta:
- ii malleyal, maa, oolal ?
- taa toonyam le aandu. A yeggitii koo illa rawani mbi'um mi haajaakanaa so lekkoy naatii hikka, ni mi sotta malleyal e oolal. So wanaa noon ngadum fu, mi tampan, so mi hooraama faransi. A yeggitii koo gufernema dillinan kam senegal hikka. Bursi kokketeedo o, heyataa ko wuura neddo faransi ;
- taa toonyam aandu ndelle. Mi yamirii-ma pinde alla, yayte na woodi fu mo mi haalanay ko mi haajaakanaa yoppaneede terkaal e nooral ha mi sotta mi walla inna'am sooda biye laana piirooha heba yaha Makka.

Ley jaabu Haawa ngu, jeedi walaa fu ko wi'a, so wanaa ko jom ngoonga lebdaanaa hokkee ngoonga. Pusiyadi ko wadi na'i capande jeetati e jeegom haawa riiwoy wuro bammum wari watti ley na'i Lobbo. Noy di fu di ngadi hannden : Haawa na'im fu buray jeegom, terkaal, nooral, mallee e nyalbim didi. Keddiidi di fu, ndewii waato-waato naatungo hoggooji calluga rawani ngo.

Waato-waato ngo bonnii na'i duddi ley hoggooji calluga di. Lobbo tan, na'im ngadiino kemjeetati ; di ko'e jeenay di oorannoo subaka alla pinudo fu. Hannden, di hoore wootere togoyre di oorata. Ko buri heewde, na'i mbaatudi di yo caadu. Kebaaka cottaa, haabe kebay di nyaami. Lobbo du, won buurtudo. Fulbe wobbe kaa keddodaaki fay nagge woote. Jelgoowo na tawanoo na hoddi Lobbo en. Pullo walaano ley hoggooji calluga di, na buri o na'i duddi e na'i lobbi. Luwal nagge makko

ngal neddo yi'i fu, tawan yi'ayno dagum so wanaa ley na'i ma'ko do.

Hannde hannde, miisirde mawnde, joddii wagadugu to o woni, na o garbina. Kanko na o jodii konkooru makko, deekiiko du na jodii e konkoorum ; be dido fu, be ngarbinan de be nyaama.

Jelgoowo o, rewbe yo nayo no ; be fu, so wanaa debbo mawdo o, be ndillii be ndewlowaama hordooore. Kor buri bonnude dum du, ndilludo fu, yo dillidan e koreejim.

Ko hokki waato waato ngo semnde na woodi. Illa pudd'e nde, so dokotoroobe na'i kaalanano, tilay nyaw

ngu jaalteteno. Jole subaka alla pinudo fu e jemma alla kiirudo fu, fulbe be yo moodibbe kawronndinannoo, na ndu'oo. Moodibbe wobbe fu faa Mali yuuri. Moodibbo le walaa ko waawi e dum : kabbol habbataa caara, du'aa'u hadataa caara.

Nde haawa miilinoo waato-waato na'i ngo yottini fu, goomdi puđđi fusude e gitem. O totti dey o moyti yeeso makko ta jeedi anndita ko o wulan. Alla walli o, dey tawi jeedi du yo tottuno o. Haawa moytidinnoo goomdim fu, fudditi haala :

- jeedi, jooni ya, mi anndaa no ngadan mi. Mi waawaa taa pullo gorko o sotta ga'i am di. Na mi anndi le, so o jabi : o sottiidi, nyanndem ndillammi wuro mon ;
- hee ! duum koo hewtiray noon fu. An du, ta ḍabbu alla seerude. Neddo kaa wadii diko, wadii kumbo, wadii penndo e daado, kam du ta ḍabba seerude kaa gadi ;
- ii, denoy ngadammo ?
- na woodi no ngaden. So rewi faa na'i oori, mi yahan calluga, mi fillanowoo kaaldo haala ka. Mi haalanan o, koo alla teegidaa terkaal e nooral teegidaa ;
- wallahi diin teegiimi. Inna am yahan makka, walaa ko mi hokkora dum so wanaa kanji cottum.

Nde gorli koddanoo de wuulayel oori na'im fu, jeedi waynorii wuro calluga.

Wuro calluga

Hakkunde wuro calluga e hoggooji calluga na wadi kilooje joy. Laawol du walaa. Kaddi fu goti kindi doodo na'i ndewannoo hikkan keedu dey njaayoo wuro calluga. Alla e ley keedu, hoggooji calluga di fu, ley wuro calluga eggata kodowa heba mbinna kamnaaje.

Kadde goti naatooji wuro calluga e reweede fu yo nyalooma. Fay gooto jabataa rewude di jemma. Fay ganyo leeba neddo yidana dum di. Fay gooto anndaa yaytee selbo majji buri, naa ji'e majji buri, naa nufo majji buri.

Fadde nyalooma e warude, tawi jeedi yottowoke calluga.

So neddo naati wuro calluga, kappi jeddi, taabotoo de hewta kappol jeedi en. Kappi jeddi di fu yo kappi mawdi. Ngol jogaaki dagu jokolbe dido e surbaabe dido walaa ; di fu du, jeedi naatiidi waalni jam. Yamana yimbe kappol, yamana yimbe hoggooji.

Nde jeedi yottinoo kappol mubboy fu, salmini de ummanii sammbo.

Sammbo won baaba jeedi. Njiidudo be du yamataa. Ko foti be nanndude walaa. Illa bii sammbo mawdo dewli, kam ruumata hoggooji. Lobbo won hammadi sammbo.

Sammbo jootunoo jeedi fu, yamani hoggoobe. jeedi wi'i koo baasi walaa e fay gooto.

Jeedi e baabam njootondirnoo faa timmi, o ummii o yehi doodo inniraabe makko o waalnowi boy jam. Inniraabe jeedi yo nayo. Burdo neewude, duubi woygu e didi jogii. Burdo sundude, duubi sappo e jeenay limanaa

hikka. Ko duubi nay dum o hokkoraa sammbo, heba hokkorano biyum gooto maa minyum gooto. Fay go'to muuyay suka debbo o alla e kunndude keewi. Heewbe mbi'i o woodaa saboo hunnduko makko faadu faa diwti. Juude makko dule buraa juude degereejo. Nde sammbo tawnoo hebataa mo hokka o fu, heddi dewli o. Walaa no wadano : moyyere bi aadama na teddi heba hokkitee. Sukaabe hannde ni, won anndaa duum.

Nde jeedi faamunoo ko baasi fu won walaa ley kappol mubboy, taaborii kappol kaaldo.

Kaaldo yo pullo daneejo kaarudo kosam e cukaakum. Nde neddo yi'i fu yamataa. Juude makko buri juutude naa hinere makko buri juutude !

Kaaldo yoppi enndu de sammbo adi. Ko hewtii bibbe sammbo fu, yo kaaldo haalantee. Tilay du, dum yiita no dum warri heba fu gasa.

Wuro kaaldo, yo manngo hebbinngo ledde. Nimmijje ma'go e akasiyaaje maggo ngakkataa sappo. Yaasi kappol ngol fu, yo manngorooje e bobole tuubaaku cenja.

bibbe kaaldo cenndube gure mubboy yo njeenayo. Tato ngondi na'i mubboy puugo, didi naati ngurunngaari, gooto woni wagadugu yo militeere, gooto woni Ameriki anndaaka ko gollata, dido ngoni faransi na ndewli tuubaakuube.

Kaaldo yo pullo mo alla hokki munyan. O felataa mo o hettinanaaki, o dalataa jom ngoonga ngoonga, o walla mo walaa, o holla mo anndaa. Kaaldo ni won pullo mo alla hokki : calluga fu kanko buri munyan, kanko buri jawdi, kanko buri anndal, kanko buri dokkal.

Jeedi naatunoo ley kappol kaaldo fu, artorii doodo Maama.

Maama won inna kaaldo. Wuroobe calluga fu, yo Maama noddirta o.

Maama yo pullo debbo kantudo duubim. Walaa fu golle, so wanaa nyallude na juula, maa nyallude na du'anoo babbem e taaniraaben e jaatiraabem. Njiwdo Maama fu dullataa koo o tawanooma pullo debbo jom ngari e jom semnbe. Kaaloobe ko anndi e ko anndaa, mbi'i koo nde Maama tawano kaabo nde, kam jabbotonoo dawaadi ladde ta nyaama gorli nyallooji wuro. No Maama neewiri ni fu, so faamanii taanum, neebataa de anndita yo taaniyo moyeejo. Nde o rewi faa o annditi joomum le, yo jammugol ni. Nde Maama annditinnoo jeedi fu, d'um fuddi :

- jeedi goral guuji,
- jeedi doori e yaaga,

ruugu e Ninna

Guna maaroje e boode Kasamsi

- jeedi bi riisa.

a amiiru Maasina

naa a amiiru sokkoto

O'obiddo buri usumaana danfojo

o'biddo buri Moogo naabaabe hemnde

goral guuji, war yottam ndare...

Fadde Maama e yottinde jammoorem, tawi jeedi naatii tawii o ley suudu :

- jam waalii, Maama, dume ndesandaa kam kay ?

- biddo lobbo, walaa fu ko mi resanayma ley suudu am do. Noy mbaaldudon hoggooji toon ?
- jam niya, baasi fu waalay. Noy mbaaldudon anon le ?
- alahamdu lillaahi. Baasi fu waalay. Noy Lobbo e deekum haawa le ?
- hee Maama, wadii yamde dudde. Mi wi'aanaa fay go'to nyaway. Haawa wi'unoo waran ndare nyalooma ni de miccitii koo hannde yo luumo biisel. Jo'le o wurwii kosam ma'ko faa o dillirii luumo toon. Nani nebam dam o wi'i mi wara mi hokke.

Nde maama adunoo nebam dam fu, fudi du'anaade haawa. Ndeen noon, jeedi hebi soortii heba waalnowa innirabem fu jam. Nde jeedi hebu noo anndi koo waalni suddiibe kaaldo fu jam, ni dum ummanii suudu kaaldo.

Suudu kaaldo yo sima e kemsu nyibiraa ; do' wadaa fukkordu, do' wadaa suudu gineiji, do' wadaa suudu nyallirdu. Ley suudu nyallirdu ndu, jeedi tawi kaaldo na joodi dow sekko waago.

Suudu gineiji ndu, yo heewu faa gineiji goddi fu na ngoni ley suudu nyallirdu : doon daage mako ngoni, doon cekke de suddiibe canyanta o ngoni, doon guri mako juuldudi e alluuje sukaabe ngaroobe na ekkitoo jande moodibbaare du ngoni.

Jeedi yottinoo dakkon dammbugal suudu ndu fu salmini.

- salaam aleekum ;
- aleekum mo salaam. Similla jeedi.

Jeedi naatii heba jootondira e kaaldo ley suudu. Kaaldo hokki o seesi, o joodoroo. Seesijje kaaldo ngadii sappo e go'o. wakkati Moriisi laaminoo nde, limgal wadaa calluga. Ndeen seesijje de ngaddaa. Illa de ngaddaa le de ngaranaaka :

- jooda dow seesi do jeedi. Anon on koreeji tuubaaku ngaylidon. Cekke mbelataa on gadin.

Jeedi fuddi ba yeddan, ni heddii joodowii dow seesi doon. Ndeen noon jootiiru mabbe fuddi :

- noy mbaaldudon hoggooji toon ?
- baasi waala lobbo en na yamana on ;
- iam yaman be. E jom suudu makko le ?
- be fu na be ndeeni. Baasi fu walaa e mabbe ;
- ta baasi lutta. Noy kay ? mi miilii a waynino keenga, koo wuro kaawiraabemaa njahannodaa hannde.

Ngoonga ! Jeedi wariino waynoke koo weerowanno. Illa wakansi yoppaa, o hebayno o yehi wuro kaawiraabe makko. Na o anndi le, o suusaa yeeyaade jannde faransi doodo o yahay o waynowii kaawiraabe makko.

Wuro kaawiraabe jeedi kilooje capan nay e jeddi wondi e calluga. Alla e laawol na woodi de, nde neddo heiji calluga, illa subaka yottoytoo wuro kaawiraabe jeedi.

No jeedi hebi yamaa noy de weroway ni hebii, do yuura de yottina konnjol mum :

- subakay haawa haalani kam koo Lobbo haajaakanaa sotta terkaal e nooral wara dewgal mum ;
- dewgal mum ?

- ayo ! wanaa kaawiraabe makko kok-korii o suka debbo yaa ;
- kaawiraabe Lobbo ngadii ko woodii. Mawdo dagu Lobbo lebdaa debbo gooto. Haawa tan waawataa gollude golleeji hoggo. So biyum mawdo o, diko naa noy o wi'etee kay, jabiino hootii hoggooji kaa na buurtunoo ;
- Diko le hootataa hoggo. Sammbo yo eetu o baa, kanko tan won taanum ni ;
- so Diko hootataa hoggo, de goddo walaa heba wallitowa haawa ni, tilay Lobbo tewta deekiyo didabo ;
- kaal kaa yo ngoonga. Joonoon, no Lobbo haaja warrude ni, wonnoo wanaa laawol ;
- ko o wi'i, o sottan ga'i di dum naa ?
- duum ni. O jeyaa di way. Haawa haali-lawii koo haaja di sotta, de ada ceede ma'ji, beedana innam heba yaha Makka ;
- 'a, 'a dum yaa ! diin kaa Lobbo waa-waa sottude boy. O soodanay puldebbo o, baabiiko jaasi peesa. Jawdi yuurundi wuro baaba Haawa, en njeyaa dum koy !
- ni ni Haawa jaaborii o. Ndeen noon o wi'i koo ga'i di mbi'unoomi ndesanee mi heba mi sotta wakkati yeeyagol am faransi yonowi di, diin o sottata.

Diil kaa haala mubboy haalanooma faa yottoke. Mi miili dartinakanonaa koo aan sottantenoo diim beeda ceede lekkoy maa.

Jooni kaa, mi haajakanaa yahude lettugaawo mi ndarowa bii belko. wi'aakanaa o meemti hanki. duum

Belko nili ngaraami kaalanaami naanen. Ndelle umma naatu e jahaale maa koo so alla jabii ni dum biltoto.

Nde kaaldo yottinno haalam fu, kam e jeedi keddi mbaynondiri.

Kaaldo yoppi enndu de sammbo adi. Hakkunde mabbe alla tan anndi moy buri moy kulol alla.

Nde kaaldo umminoo lettugaawo fu, wi' ti miisirde.

Miisirde

Misirde calluga yo hakkunde wuro woni. Dagu mayre walaa ley porowensi Wubritennga. Wobbe mbi'i yo kowetti nyibinde. Wobbe du mbi'i koo yo bii laamu makka nyibinde.

Nde juulde laasara njuuldanoo, kaaldo salmini alsilaami'en fu, de holli boy daande jeedi. No alla warrata du doon Lobbo tawa. Nde kaaldo yottinnoo daande jeedi fu, yamtinii Lobbo yayte wanaa noon worndi :

- so ngoonga ni noon worndi de min e jeedi min kaalday duum tay ;
- noon ni jeedi du wi' ikam. Yo pullo debbo-maa nili o. Wanaa anon kaaldi hanki ?
- wallay min kaaldi hanki haala dewgal am. O jabay mi sotta ga'i makko mi wallitoroo le. Ndeen mbi'umi o koo mi haaldan jeedi tayte, d'um jaban d'um hokkora kam ga'im didi mi sotta mi wallitoroo ;
- joole ko mbi'udaa ? A faamii koo deeka e minya fu ya njabataa hokkugol ga'i mubboy. Mono e mabbe fu won ko nufii warrude ceede ga'im ;
- wallahi mi faami. Ko suudu baaba wi'i fu, duum woni.

Nde Lobbo yottinnoo haalam fu jooro calluga jaabi :

- so ko suudu baaba wi'i woni, min mbi'a-naa njoppidaa deeka ga'im, njoppidaa minya ga'im. Ndaaraa mono fu, waandem jogii. Naa noy suudu baaba ?
- jooro calluga noddirtaakenaa amiiru. Inndem lamndu yo Ikooru.

Njogiiбе anndan na keewi calluga de burudo amiiru anndal walaa.

Amiiru duubim yo noogay de yehi faransi. Wakkati ndeen tuubaakuube faransi na comi. Tuubaakuube Alima ngarnoo honugol be. Ley konu nguun yimbe Alima ndiiwa faa njalti faransi. To worbe keewube cuusal njaaretenoo fu, Amiiru yehi. Nyannde Amiiru dillannoo wadaa kaporal. Illa ikooru adi laamu hokkay mo walaa ngoonga ngoonga. Nde o haali fu, tawete haala ndariika o haali.

Gada Amiiru tawii fay gooto jaabataako ni yeeyii yami :

- Suudu baaba, ko mbi'um dum na nannga hakkillo naa ? Gi'o alla tawudo ko burunoo woode na woodi fu, haala.

Nde kaananke haali fu, fay gooto walaa laawol jaabaade ; so wanaa dum dabba dum jaabo. Kaananke e hoorem na anndi duum. Duum saabi fe, de Amiiru inndi njaabotoodo. O wi'ii limaam jaabo.

Limaam calluga, yo pullo gorko mo duubi keewdi. O janngii o yiiloke. Mali yo koyde mako, gine yo koyde mako, nde tati o yehi makka. Aranan ngal e koyde o yehi. Nde o yahannoo du o yahdii deekiiko mawdo, bibbe ma'ko tato e gariibube ma'ko.

Gariibube ndewbe limaam njehi Makka be' fu, yo jom gure en hannde.

Nde Limaam Yebtunoo heba haala fu, ndaari Amiiru, ndarii kaaldo, ndaari Lobbo. Ndeen noon o sikitii o wi'i :

- ko Amiiru wi'i dum, na nannga hakkillo. Walaa ko senndi hannde jawdi Lobbo e jawdi jeedi. Joonoon artiido nufanii hoorem, kam buri jewde. Alla e

ngeen, Lobbo yoppida jeedi e haawa ga'i mubboy.
Tewtira gere faa hannde, koo Alla ommbidataa
dammbude. Naa noy suudu baaba ?

Nde wootere ni yimbe njoodinoobe be fu nootii :

- noon alla wadi. Ko Limaam wi'i yo dow ko Amiiru
wi'unoo.

Ndeen noon Amiiru tayi haala ka, de wi'i be fu, be
ummoo ko wakkati juulde warii.

Jemma hoggooji

Na'nge rewii faa saamidii de jeedi ummanii hoggooji. O doomunoo hoggo mabbe fu, o tawi koolaado e jaadirakoy tatoy na ngada heeruwa. Jeedi hettinaniibe faa woodi heba faama yaytee be fu na be mbaawi heeruwa. O dawray de o wi'i koolaado yimana o heeruwa. Koolaado hedaaaki dabbee nde didi de fuddi :

- heruwa heruwaaje yaa, heeruwa, cippowen boggel looci yaa, heeruwa, heruwa heruwaaje yaa, heeruwa, ngartiden kaokoy gooro yaa, heeruwa, heruwa heruwaaje yaa, heeruwa, muumuni e muumo daneejo yaa, heeruwa, heruwa heruwaaje yaa, heeruwa.

Koolaado yottinay heeruwaa mum de jeedi darni dum wi'i :

- a haajaa ni acciraa ni. Jooni kaa mi faamii koo na a waawii heeruwa. Njabee ceede njedondiree ko on sukaabe lobbube.

Nde jeedi yottinoo hoggo mubboy fu tawi haawa na hurba. Be kiirnondiri jam faa woodi de jeedi taabi yottowii Lobbo.

Lobbo e wuulayel njoodinoo na kiira. Nde jeedi yottinoo ni artii hiirni Lobbo jam, be njootondiri faa woodi de sakinii o hiirni wuulayel jam, o yami yayte na'im ngartidii. Do o fonndinoo ko o joodoto doon ni o faami haawa na nodda :

- jeedi, jeedi, hiraande yaa joyyinaama. Ummee ngaree illa feeway.

Hannde, Haawa defaanaa nyirii muutiri e lu'o polle. Do neddo woni fu na faama, na ndi uraa. Mbaawbe

ndefu, so ngoonga ni, na duudi, de burube Haawa wawde ndefu, duudaa. No lu'o makko weliri, de fay wuulayel, nyalaade na ngoodi o yidaa diibude.

Nde be kiirtodinoo fu, Lobbo fuddi :

- ayyo woodi ! a faamii ko fulbe be ngadi kam na wuulayel ?
- bele fulbe ? mi nyallay wuro sako danya ko paamum. To nyallum to, goddo fu tawaaka so wanaa njuuta laca en : diin noori buulii e noori ooli nyallidimmi. Buubi e buuduuli du tawaama to nyallum to ;
- jeedi e Haawa kawritaanaa njumowi-kam to kaaldo.

Nde Lobbo wi'unoo ni fu, Haawa annditii koo ko kam e jeedi kaaldunoo dum wayloke. O dawray de o heetii jaleede fadde makko e heensagol yama :

- dume min njumowima hey ?

Nde Haawa jaaborinoo ni, way ba yo pekki kaaldo :

- na a anndi ko njumoydolkam; wanaa on mbi'aanaa mi hebataa ga'i mon di'i mi sotta mi humtira bon-am ;
- dewgal yo bone waylili ! Min kaa mi faa-maynooduum tay;
- yo a jannortokam yaa Haawa ?
- hulu alla accir alla de celda yimbe duko. Naa noy jeedi ?
- Haalamaa ka na hegitii Haawa;
- Wanaa koo haala makko won hegitaaki, no ngaarudon ni won hegitaaki. Na mi anndi dabbwo na wondi e didi : maa dabbii hebii, maa

waasii. Mi dabba mi waasa le mettataa kam; ko njaarudon innde'am ley suudu baaba dum mettikam. Min du mi miilataanona, hakkunde men do, na en mbaawi mbaten poten. Ay ! anon anndi ko ngadata. So mawniyo walaa ni, no mo walaa wadetee ni wadatee. Na mi joota on.

No haala Lobbo wartiri ni, jeedi e Haawa fu paami koo yo o beernu. be paamii du ko na o jogii ngoonga. dum saabi de jeedi muuyi be mbattita hiiro :

- Jo'ni yaa mi wi'an ko wi'etee dum.

Haala walaa mbonka
so wanaa mbonnaaka
koo o' wi'i ni
de ooto wi'i ni
fu yo fewre
haala walaa mbonka
So wanaa mbonnaaka.

Ndelle, ta bonnu haala ka'a Lobbo, saboo so haala haalaama, de jom ngoonga'en kokkaama ngoonga, yimbe fu leebaanaa ndewa de ndeyyinoo.

Nde jeedi yottinnoo haalam fu, Haawa jabbitii :

- ta en tampina ko'e men ndelle dow haala ka. En ndeyyinoo de mono fu ummoo naatowa suudum fukkoo kee jenngii.

Ko be kaalata dum, faa hannde wuulayel jaabaakibe so wanaa ko dum wi'i :

- min yaa ladde nyalloymi. Na mi tampi hunnde jooni. Kulee alla ummee heba pukkoowoben.

Wuulayel na yottina haalam, Haawa na jaaboo :

- wuulayel, taa semtin en le, anndu.

Mi miilii a jokolle yaa. Jokolle wi'ataa tampii.

Illa Haawa yottinay ni jeedi tebbitii :

- tampiri walaa

Mbi'udo ko tampii woodi

Tampiri walaa

jokolle tampataa.

Nde jeedi deyyinonoo fu, Lobbo ummii de wi'i giiddo alla fu ummoo fukkowoo koo kam yaa fukkoyto. Ndeen noon, jeedi e wuulayel ndilliri suudu mubboy, Haawa e Lobbo du naati ley ndu mubboy.

Haawa warunoo heba naata ley suudum ni loocol nanngi wuderem seeki. Nde Lobbo faamunoo seekannde nde fu, wi'i :

- mono fu so ngaarim wi'aama sottete ni haba. So goddo sottii ngaarim soodii wudere hokkiidum ni dum jaba.

Haawa faamii koo kam Lobbo toonyotoo :

- nde wudere yaa a sooday dum. Min sotti kosam am soodi.

So ngoonga du Lobbo sooday wudere nde. Haawa sippoy kosam mum soodi nde.

Luumo calluga

Fulbe rewbe hoggooji yo wanngarde maa biisel cippoyta kose mubboy.

Biisel yo luumo wanngarbe, de yo fulbe buri naatude dum. Ko foti ngo naatude walaa batte calluga. Dande mago de, nde yoonde wardi e henndu fu, tilay mbomboo : ledde kela, cekke ceekoo.

Hayre raneere darii hakkunde luumo Biisel. Nde sewnde wadunde dagu meetere e feccere. Kaaloobe ko kaaja mbi'i koo dow tooruure nde senga; beel du faa hannde mbi'i koo didum nde nafata : na nde hada wuybe wujjude ley luumo, na nde hada sukunyaabe sunnyude luumooibe.? So ngoonga du illa Biisel wi'aa Biisel kujjo waaway wujji ley maggo.

Kosam na soodee luumo Biisel hunnde. Nde subaka alla fini fu, na rewbe njippin kore kasom ngadde hemnde ley Biisel. Horde nde njiwdaa fu, a wi'an a yi'ayno dagum.

Ceede kosam de, na nafa fulbe rewbe sanne. deen be coodirta kolte mabbe, deen be coodirta daade gorli mabbe, deen du be coodirta ko be mbelnirta lu'ooji mabbe.

Puldebbo walaa naatoowo luumo Biisel de hunngoo soodude bibbe luumo.

Noon du Haawa wadata. Nyannde o yehi Biisel fu, kiikiide o wuytotoo. Kanko du e jaadiraabe ma'ko mbuytodotoo. Nde be mbuytii fu, tilay be ndewa yibbel suddiibe.

yibbel suddiibe yo yimante :
yibbe na keewi,

yibbe burde yibbel suddiibe le keewaa,
yibbe lobbe na keewi,
yibbe burde yibbel suddiibe wodde le keewaa.

So suddiibe njippinii yibbel ni mono fu hollan bibbe luumom. Ndeen noon be cennada nyaamduuji sii kawtudi fu :

- ha'ko ngooraare feere, cobbal feere, girije feere, buuru feere... nyaamduhal kal fu feere feere.

Suddiibe burbe yidondirde kawtata nyaama. Wakkati gom du, inniraabe kawta, bibbe du kawta.

Hannde Haawa,kuuriido, beediwuro, Moniindu e huuriwuro kawti. Nde be puddunoo nyaamde, ni Haawa wi'i kuurido koo na dum joogii daande so be antowii laawol hoggooji.

Ley yibbel suddiibe, mono fu walaa ko waani dum, so rewii faa nyaamde pufdi, so wanaa no wadata de faama foti horde kosam neddo maani e maani soodaa, yayte neddo maani hewtii nyamaandem naa hewtay.

Nde suddiibe be badinoo nyaamduude fu, beediwuro yoppi wi'i :

- en kellii ! nani pullo gorko na wara dow pucel nyamndi. Anen kaa en maayii semteende hannde.

Fadde beediwuro e yottinde haalam tawi suddiibe be fu mogginii ko nyaamanno faa lootii juude mubboy. Ndeen noon be fu be naati e yamitaade moy won o'o pullo cuusudo rewi yibbel suddiibe, nyandde Biisel, ley kiikiide. Ngayliido fu tawete maa beero maa kaangaado. Ni jom pucel na sannya pucel mum warde. No o dogginirta de henndu yo bantu saaya mako. Ba nebtan seeda, jom pucel men yottii. Suddiibe fu kawriti nanngi

kunndude mubboy ; fu paami koo bolum kuli. Jom pucel, jak yo kaadel banngarel ngel alla hadi wodde. Kam dule fennaaki. Yo kaado banndum haalani dum koo Haawa tewtannoo dum heba sooda boggol ; boggol ngool le banngarel warannoo heba hokka haawa. Banngarel yottinoo fu, kam kaa yo Haawa ni ummanii :

- Haawa, aan ya tewtanmi ;
- a yi'tiikam ndelle. Noy de kulbinirdaa min ni hey ?
- mi muuyayno hulbinde on. De mi fen-naaki. Jaado-am gooto, duum won kowanda kaadiri, wi'ikam koo yo a tewtan no kam heba coodaa raande ;
- noon wallahi. Raande muuyunoomi soodude. Gada mi yi'ayma ni, mi muuyay yahude soodowa doodo goddo, alla e min du mi yidaa njoppaakam de coodowa kosam goddo.

Luube fu na na' laa, luumo Biisel buri naaleede. Pullo maogo e kaado ma'go, ngardo ngo fu tawete na jogii cooriidom. Nyannde fu alla wadi cooridomaa waray luumo, kanaa luumo warto, de njahaa nji'owaadum de coodaa ko muuyataa soodude. Ngoon hakkillo le wa'ti banngaarel e ndu doggudu :

- nani raande ndeen, Haawa. Ceede mayre kaa kaadiri hokkitiikam, koo aan niltirnookam.

Nde banngaarel hokkunoo Haawa raande nde fu, Haawa jooti o. Suddiibe njoodinoobe be du fu njootii o.

Banngaarel boylinoo heba hoota, ni suddiibe be pudditi nyaamde mubboy. Mono e mabbe du yo nyaaman ni na huda banngarel. Ko banngaarel yennetee dum welay Haawa. Illa na dum murii faa dum wari dum jaabi :

- kulee alla, njoppanee alla. Illa naane na on njogii na on njenna mo yennay on. Fay gooto mon le dullaa, koo pullo men walaa ndewoowo yibbel suddiibe caaman naange...

Haawa yottinay haalam de beernde faddidum. Heddii baayi kuurido ko dum ummoo be kawta laawol. Kuuridoo warnoo heba ummoo ni wi'i :

- ummee heba kooten taa naange saama en dow laawi. Min yaa nani na mi yaha. Mi hootan ta jenngakam de mi tawowa di noori buuli njaayoke faa bibbe mubboy koontii.Na mi anndi nde pulel garel am ngel faami na di kuunana bibbe majji, de min du mi walaa doon fu, naa wi'u di njoofee. Ndeele wanaa on nji'an kam luumo Biisel waroowo ngo. En njaha Haawa. Tayte aan kaa fay njenngudaa Lobbo yoofataa gorlimaa kaddi fu a wartay. Bi riisa e yaaye, anndan hooremaa. A anndaa ko, ko woni wuro Aalii dum woni wuro alu. Na mi jennga na mi tawa gorli-am njoofaama. Alla e ngeen le, doggu heba ndoggen tayte en kootan illa gite na keddi.

Ba be mboddoto seeda ni Kuuriido yami Haawa daande nde wi'unoo ndeen. Be njogii na be kaala faa be ndoomowi hoggooji. Be paamay ni be kewti celi koole mabbe. Mono fu adi laawol hoggo mubboy.

Daande jeedi

Nde Haawa yottinoo ley hoggo, ni tawi koo wakkatim won jaayagol wuulayel du. O heddii o jippini cippirde makko, dey o adi biirdugal makko e lalorde makko o naatondiri e birde.

Ley duubi cakitiidi dî, þeydî Haawa keewa. Di fu, yo di jeegom : mallee, oole, noore, norsay, terka e bijen. Arande nde, noogay e tati þeenge o birata : di subaka, di jemma. Ndeen e hannden wanaa gootum. Ndeen hoggooji calluga yo njimante. Faa hannden du sukaabe kaa na keddii na njima jimol ngol :

yee hoggooji calluga

Alla hooram hoggooji calluga

yee hoggooji calluga

Rewbe lobbube yo hoggooji calluga

yee hoggooji calluga

beedi lobbi yo hoggooji calluga

yee hoggooji calluga

Mo yidaa en hoggooji calluga

yee hoggooji calluga

facciranee laalagal sumkammuure

yee hoggooji calluga

Mo yidaa en hoggooji calluga

bira mbuuba hamsoo þonnga

yee hoggooji calluga

Mo yidaa en hoggooji calluga

Nyawa hikka maaya mawuuri
yee hoggooji calluga.

So Haawa birii birdii faa defii rottii, do neddo woni fu, naa nanu daande makko. O noddii o'o ni o nodda o'to faa do duroobe be e wortalbe nyalloobe hoggooji maa luube kawri dow miimowal ngal. So be kiirtodoke, ni be koota koole mabbe be pukkowoo, maa be njaha suudu wuulayel be kirowa. Be fu, be ngarowa be ndilla, be njoppa Lobbo, jeedi e Haawa.

Nde jeedi tawunoo koo kam tan e mawnum e dey mawnum njoodinoo fu, o wi'i won ko o haaja haalude. Illa Lobbo hokkay o laawol ni o fuddi :

- won ko njogiimi, heba mi haalana on. So on ηonjataa, ni mi fudda ;
- ley men, aan won minyiyo. So a waawii a ηonaay, ta miilaa koo min Haawa a daaninankam ;
- haalu jeedi. Na mi anndi koo no jenngiro-wi fu, wanaa miin Lobbo daaninton ;
- ay ! foofoo mon. Kujje didi ya nji'umi na mi haajaa haalande on. Go'o kaa, yo bone hoddiraabe men be kaalan mi. didi du, yo bone maral ngal. Na on ke'tinaniikam naa ?
- haalu ;
- woodii ! huunde fu na tampina pullo ley ndunngu, koddo e maral mbaawi tampinde pullo ley ndungu. Fulbe calluga le buri. Illa ngartum wakansi yo mi miiloto no ngarreten de tampiri men buytoo. Nani ko njiitum.

Nde jeedi wi'unoo ni fu, Lobbo wi'i kamnaari ittee duppee ko na narndi ba hiro ngo juutan. Neebay fe dey

Haawa ittowi butaali peewdi wari duppiri yulbe kaatanem. Mono fu adunoo wutaandum faa fuddi fettaade fu, jeedi anti haalam.

- hoddiraabe men be, on njii'ko be fu yo be jaybe. Duroobe koole foti ngarata na kiirtoo hoggo men ? duroobe koole foti ngarata na pumma hoggo men ? Mbi'ee ko on anndaa. Be kalfinadon yo ngaran, yo ngardan e jaadiraabe mubboy, be on kalfinaaka du yo ngaran. Miilee ndaree. Ga'i men ya cottetee de gawri soode, be nyaamne. Adunaaru, nde weeti alla fu, yo wattitoto. Arande ngaari ngo'tiri sottaama na sooda lukaare gawri. Hannden ga'i tati Lobbi mbaawa hebude lukaare. Arande bone lu'o waanayno duroobe. Nde neddo waddi miimowal hannden haanden de wadday lu'o fu, yo bone tefi. Duroobe tappan dum faa maaya. Duum saabi de na mi yidi Lobbo haalana duroobe be fu ngoonga. Mono kala e mabbe sooda gawrim, nisina conndim de wara hokka Haawa defa.

Haawa nanunoo inndem fu, heetii jaleede de wi'i :

- bi riisa e jaaye rimanaama bone. Duum won duroobe ngara piyakam maa mbi'a koo nyiiri yo leppu maa woodaa. Sakko bee fulbe njariroobe lu'o ba kosam.

Nde Haawa yottinnoo haalam fu, Lobbo jaabi :

- walaa mo anndaa do ngoonga woni e mabbe. De alla hiine pullo mo walaa ndimaaku. E bada tayi wune. Nde na'i yobi kodannoo do, o wi'anaa mi tinnanoo duroowo makko. Noon Belko, ko'al e jom koole duroobe ngaroobe na kiirtoo be fu, mbi'unoo. Be fu, be mbi'anonaa ko nde lewru

waatunoo fu, mono e mabbe fu, na joganiikam
bootooru gawri.

Hannde won lebbi tati ; fay gooto mabbe nilday kam wabbere. Duum saabi dey, yuude mbiinam warde hannden, benndam kamnaari konkonnguuje capande jeegom coodumi. So yo anen tan no, bada coodumi ko buri konkonnguuje noogay. De pullo leeba habee dow nyiiri.

Nde Lobbo haaldunoo fu, jeedi yami :

- joonin le ko leebuden wadude ?

Haawa wari heba jaabo, ni heddii deyyinii alla e haalam e haala Lobbo yo palondir. O yoppanii Lobbo haala.

- gada ndunngu badoke heltude ni ta en mbi'a fay gootum. En modigoo jooni kaa taa mawuuri nannda e hikka. Mbayren sottude ngaari nyaamna duroowo goddo, fu tawee hikka. Ndaaron, kaa walaa fu ko koddal yimbe be nawri'en. Ko wuulayel yamday balde nyannde, on fu on nji'ii min liboy asayre. De ko saabi ? Baka duum du, on nji'ii heccitiriiti keenga, nde wuulayel wi'unoo nagge men rimi ley ladde de gooto waawa wartirde nge, noy wadi ? Mi wi'aanaa mi yahan mi haaldowa duroobe yobi. Gada boy dido, boy njabondirta asayeeje, nyalloowo hoggo e mubboy fu, wara ndaarana na'i men. Nde min e wuulayel min ngartiowi beenge hecce nge fu, wuulayel yeeyo jabanova joomum, heddo durowa na'im de duroowo yobi oon warta nyalla wuro. Li on anndi ko duroowo yobi o jaabiikam yaa ? O wi'aanaa koo o waawataa. Narndaa fe ba kanko warata hoggo na hirtoo de na fumma en bolum ni.

Narndaa ba aan jeedi yehi wallowi o nyaande o wartiri beeinge makko ndimunge ley ladde nge'. Ko mbi'anmi dum fu mi haajakanaa mi holla koo ko jeedi wi'li naane dum yo ngoonga : walaa fu ko koodal fulbe hoggooji be naftira en.

Nde Lobbo yottinnoo haalam ni Haawa jaabi :

- mi huni, dagu no kunoriimi koo maayde yo ngoonga ni, fay haabe mbaroobe be'i men e baali men naatooji ley gese mubbboy di, na burani en duroobe ngaroobe na nyaama en be ngala nafaala. Kamboy kaa na min keba na min bora lu'ooji ley gese mubbboy. Pusiyadi anon kaa on nji'ay bonnde be duroobe taydu. Joonin noon ko ngadanten be fu, ta en ngarra inde mabbe ta en ngarra inde joomiraabe mabbe. En ngarra innde alla e saabu ko en ndimoobe. Ka' haala kaa, en accira dum ni, ko jemma yo jenngan na beedoo. Waddan en haala keddiika ka jeedi.

Beernde jeedi fu yo welu gada Lobbo e Haawa fu na anndi koo koddal duroobe be, walaa be nafaala. Kanko jeedi, o huliino taa o haala haala duroobe be, de Lobbo maa Haawa wi'a koo dimo leeba haala haala nyiiri, maa be mbi'a koo lekkoy bonnii jeedi saboo hokkaa dum naa rafi yurmeende. No beernde jeedi weliri de dum anndaa fu doodo dum juurata haala keddiika ka. Ba nebtan ni o fuddi :

- miin jeedi yaa, hikka mbayrammi ruumude hoggooji calluga do.

Nde jeedi yottinnoo haalam fu, way babeernde Lobbo fii. Pullo gorko o yoppi balinii. Gitem fu mbo'ji, dadi hoorem ndiri kawri. Baa nebtan seeda, ni o hawjiti hoore makko taa Haawa e jeedi paama koo welay o. O yoppi o wadi ba wanaa kanko beernunoo ni. Ndeen noon o yami :

- a buru min minen nduumoobe hoggooji naa, suudu ma kemsu wonndu calluga ndu muytudaa ?
- wanaa mi buru on, wanaa suudu kemsu ndu miiliimi, yo ruumude hoggo do won mi yidaa. Ko metti kam na doon. Nde yuurunoomi calluga na mi

warta do keenga, mi hawraanaa Belko, ko yuurunoo laddeeji to. Balinngo makko neebay de tayi nesi-am. Ko yamumi o noy de na o balinorii ni o jaabaaki kam naa koo ndemoobe pii duroowo makko kelii koyde e njunngo. No yurmeende suka o naatiri kam dey mi dawray de miliimi koo, ko hewtii o hannden dum, na waawi hewtaade en jaango ;

- kaal kaa ngoonga. Fulbe ya mbi'i ko warani suka ko'en warannan juuta ko'en. Min du mi hawri Belko faa dum haalaniikam. Baka duum du, ley duubi cakitiidi di, ndemoobe na nyanngani duroobe sanne. Duum le na faaminii. Duubi cakitiidi di fu, hudo walaa ladde, na'i nde weeti fu, yo duudan na beedoo. Na'i le so kaaray, duroobe mbaawanaaboy. Tilay, fay so nagge woote, sennditoto bonninowa gese. Haaja duroobe cogginowa, mannyowa de ndurowa, boy mbaawaa hadude duum. Duum le minnyata warhooreeji di.

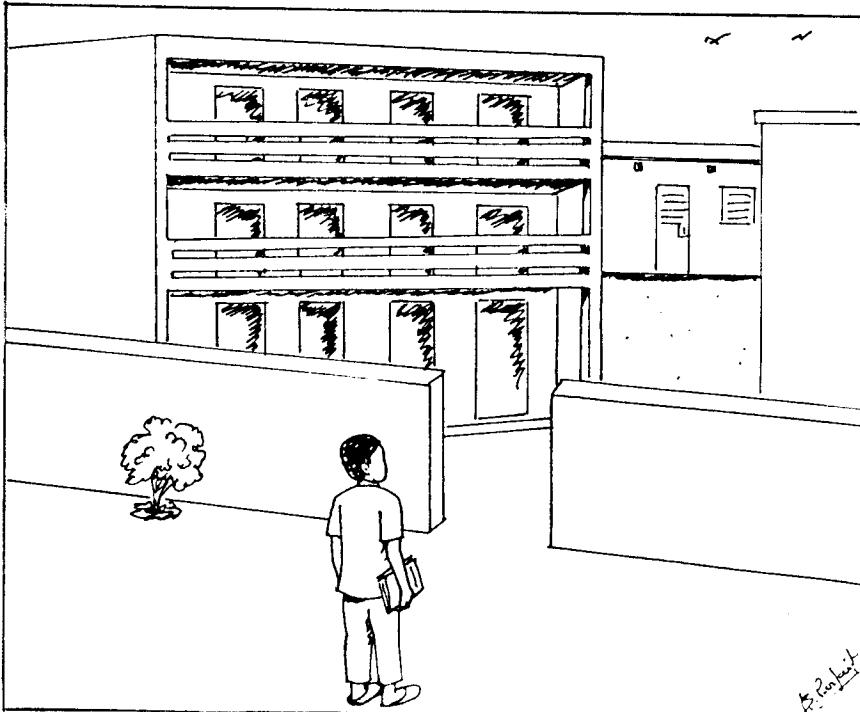
Haawa dihli de wi'i :

- war-hooreeji di yaa duudi. Alla wallu en ni jooni kaa, taa di bura ni.

Jeedi tayti haala Haawa.

- yuude rawani warde hikka, duroobe tato hoggooji men di mbaranaa. Hoggooji lettugaawo, duroobe dido mbararanaa hikka. Baka duum, na'i sappo e jeddi ndemoobe mbari ley ndunngu ni.

Ko jeedi haalata dum fu, haawa miilataakonaa duroovo belko o. Oon tan nanndunoo baa na woodi barke ley duroobe be fu. Haawa kaa nanay fay ko jeedi yami Lobbo, ko boy njeyi wađude. Lobbo nde jaabotonoo nde, Haawa sakitii hettinii :

- ko njeyden wadde na woodi. Giđo alla fu ndaarana na'im faa wooda ;
- duroobe mbareteebe be du wanaa koo ndaarataa na'i mubboy sakko. Na'i mubboy ndafa, dey ndemoobe ndafaa. Ndafaado le senndata ko yoni wadude e ko yonaa wadude. Nagge so rafaama naatan ley gesa, ndemoobe so tiggitoke kammbu nji'ay duule caawude ndiyam maa so hokkere fuddi warude gawri, tilay boy nyanngan.

Nde jeedi wi'unoo ni fu, Lobbo beedi :

- duroobe mbaraabe be fu, wanaa koo ndaray na'i mubboy. Yo na'i ndafaa de ndemoobe ndafaa. Ndafaabe le kawri ni kaban. Duroobe mbaraabe be fu, ko na'i mubboy mbonnini burayno ko yobee buudi kemdidi. Kemdidi le yo ceede ndontoori. Ay, de noo. No duroobe be mbarirtee noon ni, boy mbardata ndemoobe. Yuude rawani warde hikka, ndemoobe njoyo mbaraa. Anndi mbaraado dow ngesa nga fodaaki rimude duwa wooday.

IIIa Lobbo yottinay haalam ni jeedi jabbitii.

- hannden hannden ya, kanaa mbattito-d'en, so na en kaaja jawdi men ndi nafa en hunnde de tampina en seeda. Ndemoobe be du le yo noon. So na kaaja gawri faa duuda ley tampere famarde, tilay e mubboy de mbattitoo. Nde weeti fu, ladde yo buytoto, yoonde yo buyototo. Hannden hannden, tilay duroobe e ndemoobe cawrondira, mballondira dey kokkondira hakkilooji. dum won konngol am didabol.

Ko duubi jeegom dum, jeedi yehi Iniwersite. No o yidiri maran e no o yidiri maroobe dey o wattiti jande makko. Gufernema jande banki wattunoo o, nde o hebunoo bakki nde. Nde o janngirnoo jande deen hitaande fu, o yehi o fuddowi jande maran.

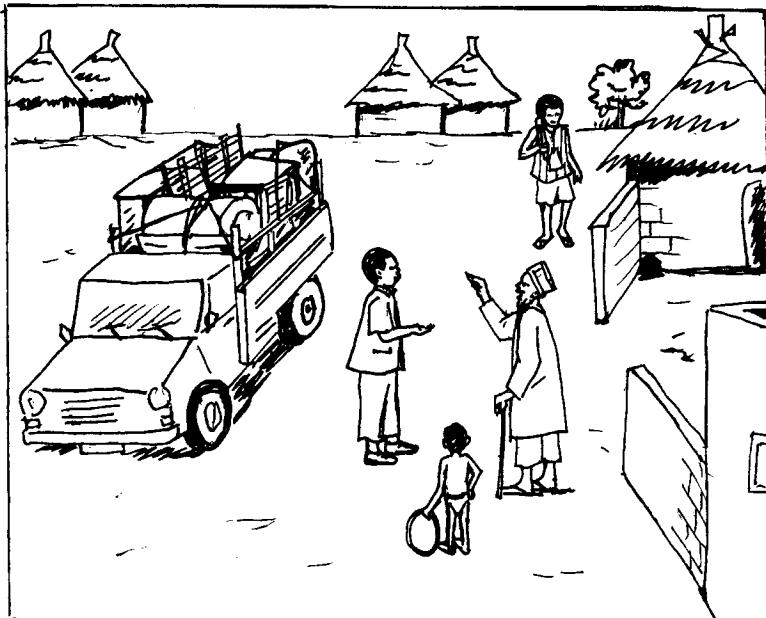
Duubi jeedi yo joy dakaaru hikka. Walaa fu ko o anndaa ley maran ; ko o muuyay hollude woni :

- nde jeedi warti wakansi fu, ruumataa wuro calluga. Hoggooji o ruumoya, ley suudu hudooru. Beero senndataa suudu jeedi e suudu duroobe. Kayru famdi, kayru si'ata. So wanaa jeedi, pullo njangoowo na tiidi ko yoppa cuudi kemsu de yaha ruumowa ley suudu hudo. Pusiyaadi na o

jogii suudu kemsu calluga, suudu ndu Kemsuuji noogay. Kayru yaaji, kayure woodi.

Hiiro fuddi jenngude faa Haawa fuddi nojude. Fennaaki dule. Nyallowii ladde, wartii, defii, birii faa hannde daanaaki. Walaa fu ko o yoppidaa, so wanaa haabaagol. No haabagol makko foti de Lobbo wi'i :

- hiiro men ngo na weli dey doyd'i du mettaa. En ummoo pukkowoden. So alla wadii weeti,i mi yahan mi haaldowa kaaldo. Mi wi'an dum ko jeedi na jogii daande nanndunde e nafoore suudu baaba. Kanko kaaldo, o terman yi'ude amiiru calluga heba be ndaara no be ngadata de suudu baaba hawrita hettinoo daande nde.

Nde kaaldo e amiiru njilondirnoo fu, be kawriti be poti, be itti nyaalaande kawrital ngaal.

Kawital miisirde

Illa balde ngadude jeddi, mo kaaldo hawri fu, koo yo miisiide, koo yo dow laawol, mo o hawri fu, yo o yamtinto yayte faami koo kawrital na woodi miiside nyannde soppo e joy lewru gaani.

Wuro calluga fu walaa mo faamay haala kawrital ngal. Joonoon yo nyalaande nde wonnoo hawranay wobbe mabbe. Bee kaa njidaa kawrital ngal wadee jemma alla e hoggooji mbaaloya. Tilay e mubboxx dey caaman naange faa pudan naange tawa boy ley hoggooji mubboxx. Bee to du njidaa kawrital ngal wadee nyalooma alla e nyalaande nde hawrataanaa moolaango luumo biisen. Nyanndem kurkutuuji e tube yo nyallan ley luumo ngo fu.

Heba kawrital ngal heba yimbe faa heewa, de jooro jabi wattiti nyalaande nde. Nyannde soppo e jeetati gaani, wakkati kiraade kiirtodaa nde, kawrital ngal wadetee. Ndeen yimbe fu tawete. Hoggoobe du ndaaran no ngarrata heba tawee.

Nyannde soppo e jeetati lewru gaani, illa subaka jeedi ummii hoggooji, koo ley wuro naatata. Mo o hawri fu, yo yaman o, ko saabi de o hejjiri ni, faddem yamtinaade yayte kawrital ngal waawan wadee jemma.

Fadde jeedi e yottowaade calluga, sukaabe ngalaa kaddi be o yi'i. Fu yo keppu jemma wara. Na ngoodi njimoobe noonjaabe ngafbbe njeddo, kodoobe tato. Hoggooji toole, be limataake. Wortalbe ngonube hoggooji be fu so wanaa yo mi kodoowo, ni yo mi jimoowo. Fay jeedi janngudo faa horem waati o, yo yiman, yo fiyan kurkutu, yo fuufan duuliyaaru ; kurkutu le o buri waawude. Wobbe na nyo'a koo, ley calluga fu, kanko buri waawude liwsaade kurkutu.

Nde jeedi yottinoo wuro mubboy fu, waalni yimbe baade jam, de taaborii suudum. Ba nebtan seeda, ni o wuuwidi ndu faa o adi dewte makko na o winnda.

Illa jeedi warti wakansi hejjiray ni warti calluga. Illa o warti wakansi o hejjiray ni o omti dewtere, so wanaa hannde subaka, sappo e jeetati lewru gaani.

Ko senndi janngoobe mawbe dagu jeedi en, e duroobe mawbe dagu wuulayel en walaa so wanaa koo janngoobe be, so miilaaki haala, boylidum de boylitidum, mbinndi dum dey mbinnditii dum, boy njabataa haalude hakkunde.

Hannde jemma le yimbe keewan. Ko be pamdi fu, so wanaa koo hoggoobe won ngaray, badaa be nakkido. Pusiyaadi fay yimbe calluga, baka hoggoobe ngalaa mbaawa nakkude kemdidoo. Ley doon, sukaabe ngaroobe heba haala haalidee de boy pudd'a tube mubboy maa kurkutuuji mubboy limaaka.

Illa jeedi wuuwidi suudu de joodii dow taabal mum ngal, yo winndan ni. di dereeji yo ceekete, diito yo feere mballintee, dii du yo mbinndeteedii ; bikki kaa yo reggan ni. Dume bii pullo o winndirta ni ? so wanaa ko yimbe galle nde fu paamunoo koo kawrital woodi jemma dey yo kanko won daree daree kawrital ngal, tawetenno na dum hayninoobe.

Ko wadi leeraaji tati maa nay fu jeedi yo jogi na winnda. Miilataako ko fummay fe du. Duum saabi de innaajo makko gooto, mbi'etee do bilaman o wari yami o:

- jeedi, na mi anndi no kejjirdaa ni, a fummay tay.
Umma naatoy suudu bammaa to, a tawan pummaari na joodi;
- min koo mi fummii ;

- mi taylor a fummay. Umma naatoy dey njoppaa dereeji di: koo neddo janngirtaa ko wadi duubi sappo e jeenay, dey yamleegu binndi kadadum fummude.

Way ba goddo haalani welloore. Jeedi fummay badaaki. Pusiyadi walaa no fummiri du. Ndaa kaa o dillilawii hoggo ; ley ndunngu ni, hoggoobe ndottilawtaa. So wanaa mannyooji ngarti du, miimooje njoyyintaake. Noon le walaa e yamde, jeedi fummay de wari calluga.

Jeedi muuyataanonaa winndida tay, dey ummo fummowa. Ko bilaman le wi'i walaa no ye'diree. Nde neddo ye'di ko o wi'i fu, o beernan. Kanko tan won beernoowo ley kappol sammbo do.

Nde jeedi nyaamidinnoo fu, ummanii gollem gadi. Ndeen le fu o buri winndude ; neebay o hebini dereeje sappo. Ndeen noon o sakkitii o ummii o yehi dammbugal bilaman o joodowii. Ba boytan seeda ni jaadiiko paate wari, ni Demmbo wari. Be mbaalnondirnoo jam fu Paate haalanimo koo fantiino, de, saabu tawaana na o winnda de muuyay waafugol ko tuubaaku wi'ata "deransi".

Jeedi, Paate e Demmbo, illa buray duubi tati de pufdi yaadude. Illa be pufdi yaadude ndiyam si'ay hakkunde mabbe. Ko weli o fu, na weli o'to. Ko metti o'to welataa o'. No Jeedi yidiraa calluga e no yidiraa hoggooji ni, noon Paate du yidiraa. E bada be ngaday bone. De tawaa be ngadii duwa bone mabbe meegoraaki goddo e bada. Pusiyadi be narndaa e ngadoobe bone.

Paate e jeedi mbaalnondirnoo jam ni Paate Yamii salle o haalii hakkunde tay. Tawee Yimbe ngadube kemdidoo. Doon jeedi jaabi :

- so ngoonga na mi woowi haalude ley adunaaru.
Duubi didi cakitiidi di fu min won ardo njanngooбе
burkina ngonbe Dakkaru.

Min ngadii kemnayo yimbe. Na min mboowi hawrude haala ; de yo e tuubaakuure :

- walaahi aan ni won mboowudo haalude hakkunde. Jo'noon tuubaakuure e fulfulde na ceedi seeda fu. Ley tuubaakuure kaaloowo e kaaldeteedo fu yo hakkillooji go'ti. Na wanaa a wi'aanaa aan e be ardiдаа fu yo on njangoobe. Ndelle on fu on kulondirtaa. No neddo haaliri fu na fota. Hannde jemma le yo e fulfulde kaalataa, yo maamiraabe-maa, baabiraabe-maa e inniraabe-maa kaaldataa. Hakkillo maamiraabe e hakkillo taaniraabe narndataa : be' yo neyeebe, be' yo sukaabe.

Pulaaku na tiidi. Paate alla e yidaa nanoyde yimbe na njenna jaadom de tindini dum faa woodi. Walaa fu ko paate heddani jeedi. O hollii no neyeebe be nyoni jaaboreede, o hollii no baabiraabe be njoni jaaboreede, bibbe e taaniraabe fu o hollii no ngoni jaaboreede. Walaa fu ko paate suudi jeedi.

Naange na saama yimbe na keewa miisirde. Mboowunoobe juulude, mbayrunoobe juulude e be njulataa fu ngarii. Nyannde layyaaru maa juuldaandu tan yimbe mbaawi fotude ni.

Nde juulde futuro juuldanoo fu, Amiiro wi'i mono fu ummoo nyaamowo de wara.

Amiiru suudu yimbe koo ga'i didi hokkata bone kiirtaari mubboy. Na o woowi wadude ko buri noon. Waato waato ngo somni o, de o wadataa ko arannde dum.

Kiraade yo nokkuuje,tati etaa : do yo maaro e teewu, do-du yo nyiiri e lu'o, to'du yo kosam e cobbal.jeedi wara daroo ga, de haalana on ko woni e beerndem fu.

Amiiru na yottina haalam jeedi na ummoo. Gite njoodiibe be fu kuci o anndaaka sukaabe buri ndaarde naa nayeebe buri ndaarde. Jeedi fecciti hakkunde yimbe fa do hewtowi do leebi daragol dey haalda yimbe to.

Illa jeedi hegitaaki dey sukaabe pufdi wi'ude o haala heba yottilawo, heba kamboy keba pufda hiirooji mubboy. Noon du jeedi wadi. Na yottoo na fudda.

- suudu baaba danyooru jam, na mi barkina on. On fu dow ko njabudon nootaade noddaandu ndu. Na mi joota baabi'en Amiiru calluga du saboo so muuyay no ni kawrital ngal waadataano. On fu ndelle na mi joota on. Ko habbi kam hoore de na mi muuyannoo haalande on yo :

1. bone nguurndam maroobe men,
2. bone maral kesal.

Dow nguurndam maroobe be ko mbaawuden wi'ude?

Yuude ko duubi joy wardamma hannde duroobe men sappo e tato mbaraa. duum won hitaande fu duroobe o dido maa tato ndemoobe mbaran ta'en.

Yuude ko duubi joy warde hannden duroobe men noogaho e njeetato ndemoobe piyi nawni.

Yuude ko duubi joy warde hannden na'i kemfidi e sappo e jeenay ndemoobe mbari.

Nde Amiiru faamunoo koo yimbe tiloke ni wadi be fu be murii. Ndeen noo o wi'i mboddube, dukko kaaloobe be kebataa mikoro.

Ko dawi calluga, so kawrital manngal wadii ni, yo ngayaaga artotoo jammaba Amiiru dey ko haalee fu haalee :

- suudu danyooru jam, miin ngayaaga, na mi dabba on njoododon kettinodon daande.

Amiiru calluga

Lobbal Aamadu lisa

Lobbal Maamuudu lisa

Lobbal Muusa lisa

kanko won jooro

Rimbe e rimaybe

kanko won jooro

lawbe e wayilbe

baaba sammbo e saalu

baaba duroobe e ndureteedi

Nde ngayaaga yontinnoo fu, Amiiru ummii heba haalda e yimbem :

- suudu baaba, min dabbi kawron do hannde jemma o. Ko kawrudon dum du na weli kam saboo mi miilay ko on duudiran no ni. Anon ngarbe be fu, na mi jootaboy saboo na mi anndi yo golleeji mubbboy kadi boy warde. Balde taabiide de, kaaldo warnoo haalani kam koo jeedi

haajanoo suudu baaba hawra hettinanoo dum.
Alla e ngeen na mi dabba kettinodon faa waada.

Ko jeedi haalata dum na nannga hakkillo. Fulbe heewbe balli mubboy puddii sirwude. Mono fu na anndi way : hannde yo duroowo Sammbo waraa, jaango yo duroowo maa waretee ; hannde yo na'iam kantii, jaanngo yo na'i maa kantotoo. Ko jeedi wi'ata dum fu yo ngoonga. Fadde makko fudditide haala yimbe kellanii o.

Nde Amiiru tawunoo koo kelle de yo beedoto fu, dabbi yimbe ndeyya heba jeedi haala yottina. Ndeen noo jeedi fudditi haalugol :

- suudu baaba danyowu jam, duudal wi'aa yarata kaata. dum haajaakanaa wi'ude kanaa, paamiren, kawritten, ngolliden. So en paamirii en kawritii en keban mosola' nder sawrugol na'i men, en kabam masala'du nder laddundeeji do ndureten.

So en kawritii du faa hannden, na en mbaawi hebude do na'i njarata keedu, do duko walaa, na en mbaawi hebude nyaamdu na'i keedu.

Suudu baaba danyoru jam, so na en kaajaa jam e men ni kanaa calo den marirde jawdimen dagu no maamiraabe men marirnoo ni, dagu no mardeten haande ni .

Ley do jeedi haalata do yimbe fu yo ke'tini. Duko fu walaano fa do sukaabe ummii na kuubondiraa ko boy kebataa boy kiira gadi saboo yoonde wari. balinngo manngo wonnoo de yimbe nji'ayno alla mbaranen. Mi haalay haalaa gorli, haala be'i e baali.

Njehee hoggooji to hannde. On tawataa hoggo ngo na'i ngadudi capande jeegom. Ndaare hakkunde men do, on tawataa pullo mo koole joy.

Miccitee seeda, ko buray duubi joy hoggo walaa ngo wadayno na'i capande jeetati.

Miccitee, ko buray duubi joy ley men do tan, njoginoobe ko'e na'i duddi limataakono. Amiir tan na'im ngadiino ujunaaji tati. Hannden, di fu di buray capan tati. En fu na en anndi duum.

Miccitee, wobbe men keddodaaki fay woote. Jelgoen wanaa wagadugu ngoni na ngarbina hannden ; na'im ya kemjeetati tufaa rawtani.

Suudu baaba danyooru jam, na'i men weetii fu yo buytoto, duroobe men weetii fu yo mbarete. Hannden ya mi anndaa : tampirimen buri duudude naa, yurmeendemen buri duudude. Fay kosam en ngala keedu.

Suudu baaba, duum yaade saabi dey na leebi mbattitoden. Mbattitoden heba ta duroobe men, ndemoobe kantaboy, mbattitoden heba taa na'i men kantoo.

Mbattitoden,

Suudu baaba tilay mbattitoden

Joonoon ko mbaawuden waddé, so na en kaaja wattitaade ?

E be fu, yo jeedi boy kettinaninoo. Fadde Amiiru e darnude hiiro ngo heba nyalaande wonnde, tawii malmalluuje puudi fottude faa yimbe puudi saakagol.

BUREAU REGIONAL DE DAKAR